

Berde Mózsza emlékezete.¹

(1815—1892).

Egy rövidke órára szakítottunk az élet gondjaival s a napok megszokott munkájával és ünnepi dísz öltve magunkra, szivünkben a hála és kegyelet érzetével gyűltünk most össze.

Ez valóban nemesak illik mihozzánk, hanem időnként kötelességünk is, mert sok okunk van nekünk unitarius magyaroknak, hogy a hála és kegyelet érzetét szivünkben gondosan ápoljuk!

A magyar nemzetnek s e nemzet kebelében kicsiny egyházunknak élete évszázakon át olyan viszontagságos és küzdelemmel teljes vala, hogy el kellett volna pusztulnunk a népek és felekezetek sorából, ha az isteni gondviselés nem támaszt megmentésünkre hazaszerető, egyházunkhoz hű és áldozatra kész férfiakat és nőket!

A hála és kegyelet érzete tölti el szivünket az isteni gondviselés iránt, hogy adott nemzetünknek olykor böles királyokat, nehéz időkben derék vezéreket, s a hála és kegyelet érzete hozott össze ma is, hogy egyházunk megmentésére és fölvirágoztatására küldött nemes jóltevőket, áldozatra kész és buzgó alapítványozókat!

Mi, ez intézet tanárai, — egykor növendékei, — mindannyian hálásan ismerjük el, hogy jóltevőink áldozatából emelt iskoláinkban és alapítványainak élvezete mellett lettünk emberekké, a mik vagyunk és önök is, kedves ifjuság, ez intézet jelenlegi növendékei bizonynyal csaknem mindannyian érzik, érezniök kell, hogy nemes jóltevőink alapítványai nélkül nem folytathatnák tanulmányaikat, nem elégithetnék ki tudásvágyukat!

A jóltevők és alapítványozók iránti kegyelet ápolása tehát különösen nekünk tanároknak és tanítványoknak nagy mértékben kötelességünk, azért rendelte el egyházi főtanácsunk már 1862-ben, hogy gymnáziunaink a jóltevők emlékezetére minden ötödik évben hálaünnepélyt tartsanak. Első ilyen hálaünnepélyünk 1863 május 13.-án volt, s azóta minden ötödik évben híven megtartotta intézetünk vezetősége e kegyeletes ünnepélyt. Mostani

¹ Olvastatott a székely-kereszturi unitar. gymnasiumban a jóltevők emlékünnepélyén május 9.-én.

évünk is ilyen ötödik év, a hála és kegyelet éve, ezért gyültünk össze jelen alkalommal jöltevőink iránti hálánk és kegyeletünk lerovására.

De ha 1863-ban az első hálaünnepély rendezői érezték, hogy hála és kegyelet illeti egyházunk s abban iskolánk jöltevőit, nekünk, a mai hálaünnepély rendezőinek sokkal fokozottabb mértékben kell éreznünk azt, hogyha számba vesszük azóta egyházunk izmosodását, iskolánk fejlődését, alapítványaink gyarapodását.

Többen vannak, kiket hála és kegyelet illet egyházunk és iskolánk újabb fejlődéseért, de ezek között bizonynyal a legelső, a jöltevők között is a legnagyobb jöltevő: *Berde Mózs*a, mint nevezni szoktuk, jöltevőink fejedelme!

Az ő fejedelmi alapítványai tették lehetővé, hogy kolozsvári kollégiumunk fényes új palotát kapott, s az ő alapítványainak köszönhetjük, hogy székelykereszturi gimnáziumunk, melynek már-már megcsontításától kellett tartani, VI. osztályúvá fejlődött, sőt ma a főgimnáziummá fejlődés tényének küszöbén áll.

Mai hálaünnepélyünknek tehát *Berde Mózs*a a legméltóbb tárgya, — megérdemli, — emlékezzünk róla!

* * *

Élettörténete annál tanulságosabb, érdeme, melylyel egyházunkat örök hálára kötelezte, annál nagyobb, mert azt a Berde Mózsát, a ki fejedelmi vagyont hagyott egyházunknak örökül, szerény bölcsőben ringatták. A nagy vagyont, gazdagságot nem szüleitől örökölte, — mint mások sokan, — hanem saját élte munkájával és szorgalmával, fáradságos verejtékkel és önmegtágadásig menő takarékoszággal szerezte!

Szerény helyzetének, melyben született, egyik bizonyosága, hogy egykor ő is székelykereszturi gimnáziumunk tanulója volt, szüleitől évenként mindössze 16 magyar forintot kapott. Tanulása alatt bizonynyal nem egyszer érezte számos társával az éltető kenyér szűk voltát s talán ekkor született agyában a nagy és nemes gondolat: a jövő nemzedéket élte munkájával a kenyér gondjától megváltani!

Szerény helyzetében is szorgalmas és kítűnő tanuló volt. Iskoláit, tanulmányait végig kítűnő eredménnyel végezte, s tanulmányai végeztével kolozsvári ügyvéd, majd országgyűlési képviselő, 1848-ban háromszéki kormánybiztos, a kiegyezés után pedig belügyministeri osztálytanácsos lett.

Ime pályájának nevezetesebb mozzanatai. Már e mozzanatok is mutatják, hogy nem köznapi ember volt, de nagy és nemes egyéniségét, nemzetünknek és egyházunknak tett szolgálatait csak akkor tudjuk igazán megérteni és méltányolni, ha

rövid pillantást vetünk ez állásokban kifejtett munkásságára és szereplésére.

A mit egyéniségének megértésére mindenek előtt tudnunk kell, az, hogy az ő élete nem terv és cél nélküli élet volt, hanem elejétől végig egy nagy és nemes eszméért való céltudatos, önmegtagadásban eltöltött, munkás és küzdelmes élet! Berde Mózsa már akkor, midőn szorgalmas tanulással a polgári élet egyik útlevelét megszerezte, tisztán látta maga előtt nagy és nemes életecélját, már akkor azzal a komoly elhatározással lépett az élet küzdőterére, hogy mind életében, mind halálában édes hazáját, székely nemzetét s különösen egyházát fogja szolgálni!

Nagy elhatározását valóra is váltotta.

Hiven szolgálta hazáját, mint képviselő. A nehéz időkben mint kormánybiztos a szabadság ügyének megbecsülhetetlen szolgálatokat tett. Hazafi volt nemcsak szóval, de az volt, ha kellett, tettel is! Hazafiságának s a szabadság ügyében végzett kiváló szolgálatainak legékesebben szóló bizonyossága, hogy azokért az önkényuralom alatt már-már bitófára méltatták s csak felsőbb kegyelem folytán érte be négy évi várfoogsággal, miután három hónapig hagyták gyötrődni a halálitelet tudatával!

Hála az isteni gondviselésnek, mely megőrizte őt annyi derék magyar szomorú sorsától s martyrhalál helyett alkalmat adott neki arra, hogy élte további folyamán is buzgón szolgálja hazáját és székely nemzetét s időt engedett neki, hogy kitarító munkában és bámulatos önmegtagadásban eltöltött élet után, halálában is egyházának legnagyobb jóltevője legyen!

További életfolyamában a hazájának és nemzetének való folytonos szolgálat közben mind jobban domborodik ki életpályája elején kitűzött, de sokáig félve rejtegetett nemes célja: a közjó szolgálatára vagyont gyűjteni! Már a szabadságharcz előtt, mint ügyvéd és jószágigazgató szép kis vagyont szerzett. Vagyonát a szabadságharcz után is kitarító munkával, fáradhatatlan szorgalommal s nemes céljából érthető önmegtagadással egyre gyarapította. Naplója szerint vagyona 1850-ben 21,855 forint volt, 1859-ben pedig már 46,447 forintra emelkedett.

Okszerű gazdálkodása, takarékosága országszerte ismeretes volt. E jó híréért, midőn fogságából megszabadult, 1856-ban az eladósodott Bethlen-család őt kérte fel jószágai kormányzására és anyagi ügyeinek rendezésére. Berde Mózsa elvállalta a megbízást s tíz év alatt a családot terhelő 491,458 forint adósságot kamataival együtt teljesen törlesztette! Feladatát ily fényes eredménynyel bevégezvén, megvált a család szolgálatából, mely őt kiváló szolgálatainál fogva meghitt, bizalmas barátjának tekintette s később is mindenkor háláját és elismerését nyilvánította iránta. A hálának és elismerésnek megnyilvánulása volt az is, hogy Bethlen Farkasné végrendeletében 20,000 forintot

hagyott Berdének örökül, melylyel vagyona újból jelentékenyen meggyarapodott.

A Bethlen-esaládtól megválva, ismét közpályára lépett: 1865—1872 országgyűlési képviselő és belügyminiszteri osztálytanácsos volt.

Mint képviselő az unitarius egyháznak is jelentékeny szolgálatot tett, mert egyenesen az ő felszólalásának következménye volt, hogy a segélyezendő felekezetek közül kihagyott unitárius egyháznak is 5000 forintot szavaztak meg.

A belügyminiszteriumban elfoglalt osztálytanácsosi állásában az átmeneti időben mint Erdély népeinek, szokásainak alapos ismerője kétségkívül hasznos szolgálásokat teljesített, de különösen örök érdeme marad a székely revindikált havasok, iskolák, katonai kincstári épületek és alapok ügyének kitisztázása és visszaszerzése.

Legnagyobb hálára azonban egyházát s abban iskolánkat kötelezte! 1871. május havában a belügyminiszteriumban viselt állásáról lemondván, a közpályától visszavonult s azontul főképpen egyházának és egyháza felsegítését célzó nemes tervének: vagyona gyarapításának élt. Egyházi életünkben 1845 óta állandóan buzgó és tevékeny részt vett s már egyházi szereplése kezdetén tisztában volt azzal, hogy egyházunknak eszméi terjesztéséhez, különösen újabb nemzedékek neveléséhez anyagi eszközökre is nagy mértékben szüksége van. Nemes egyéniségét, ideális lelkesedését mi sem mutatja jobban, mint hogy ő, a pályája kezdetén szerény vagyoni helyzetben levő férfi elhatározta magában, hogy egyházát anyagiakban segítse meg, a mely téren segítségre csakugyan leginkább szüksége volt.

Ez elhatározását élete utolsó napjaiban néhai Benczédi Gergelynek így vallotta meg:

„Egész életemben, úgyszólván gyermekségem óta egy szent célért küzdöttem, sokszor guny és nevetség tárgya voltam, rongyosan jártam, magamtól minden élvezetet megvontam, csak-hogy az elembe tűzött nagy cél megközelítem; meg akartam mutatni, hogy szegény legény is hasznára lehet a társadalomnak, az emberiségnek, nemzetének erős akarattal“.

Van másik önvallomása is, mely e célját mutatja. Szülői: Berde Mózes és Márkos Terézia 7000 forintnyi vagyonukat, mint-hogy egyetlen fioknak gyermeke nem volt, közös megegyezéssel szintén kolozsvári és keresztúri gimnáziumainknak akarták hagyományozni, de előbb közölték a végrendeletet fiokkal, Berde Mózsával és ő azt írta atyjának, hogy reá nézve igen megkönnyítő lenne, ha mint érdemtelen fiut mindenből kitagadnák; ily megalázás nélkül is teljesítve lesz akarattuk, mert az ő célja is éppen az, a mi szülőié! E válasza atyja megsemmisítette a végrendeletet, s akarata teljesítését fiára bizta, ki százszoros mértékben váltotta be azt. De ez önvallomásain

kivül positiv bizonyítékunk is van a mellett, hogy határozott életcélja volt, hogy egyháza jóltevőjévé legyen. Ilyen positiv bizonyítékunk három sajátkezüleg írt végrendelete, melyek közül az első 1865-ben, a második 1881-ben, a harmadik 1888-ban kelt. Az a csaknem negyed századra terjedő idő, melyet a három végrendelet kelte átölel, elég bizonyítéka annak, hogy Berde Mózsza nem pillanatnyi szeszélyében, hanem egész életén át kialakult erős elhatározással lett egyháza legnagyobb jóltevőjévé.

Nem saját kényelmének, élvezeteinek fokozására, mint mások, hanem egy nagy és nemes eszmének szolgálatára gyarapította egyre vagyonát. „Sokat küzdöttem, — írja Daniel Gáborhoz, — nyomorogtam és szenvedtem, sokat dolgoztam éjjel és nappal egy eszme, egy gondolat által hajtva, mely a közjóban foglaltatik“. Gyarapította vagyonát szorgalommal, takarékossgal s tőkésnek okos, de becsületes gyümölcsösztetésével. Tőkepenzeit 6—8 perczenttel kamatoztatta, holott abban az időben gyakori volt a 12, 15, sőt 18 percentes kamat is. Takarékosága mellett nagy céljából folyó körültekintéssel szerencsétlen és a segélyezésre valóban méltó embertársait is gyámolította s kivált az emberbaráti, közművelődési és nevelési célok elől adományaival sohasem zárkózott el. Sokszor mondá: „A vagyon arra való, hogy birtokosa általa független lehessen s a fölöslegből jót tehessen“. Ha vagyonáról esett szó, soha sem mulasztotta el kijelenteni, hogy semmi sem az övé, ő mindennek csak kezelője. Jelmondatai voltak: „Meggzűnt a csodák ideje, hogy manna hulljon az égből“. „Izzadsággal egyed a te kenyeredet!“ Bevételi és kiadási naplója első táblájára pedig e szabály volt írva: „Semmit bé ne végy és ki ne adj, míg be nem írtad. Az első hitelt őriz, a második kárt távolít“.

Ilyen gondolkozásmód és eljárás mellett szerzett Berde Mózsza fejedelmi vagyon, hogy azt majdan a közjó oltárára tegye, a mint 1888 sept. 10-én kelt végrendeletében 700,000 frtnyi vagyonát csakugyan ez oltárra is tette, egyházunkat nevezvén meg általános örökösül.

A székelyek kivándorlásának legbiztosabb óvószerét igen helyesen a gyermekek tanulásában látta, „felhozva indokul, hogy Erdély megyéinek és városainak értelmiségét, iparosságát s ezek utódaiban magyar lakosságának tulnyomó részét mindig a székelyföld szolgáltatta“. Eppen ezért főczélja mindig az volt, hogy egyházunk iskoláit kedvezőbb állapotra segítse.

Már életében több izben szép összegeket juttatott gimnáziumainknak, s végrendeletének is főbb pontjai a nevelésügyet szolgálják. Gimnáziumunknak 100,000 frtot, a kolozsvárinak két czimen szintén 100,000 frtot hagyományozott tanári fizetések és egyéb szükségletek fedezésére. Végrendeletének egyik legszebb pontja, melyben mindhárom gimnáziumunk ifjúságáról

az ő józan gondolkozása szerint emlékezett meg. E pontban buni birtoka jövedelméből Kolozsvárt 100, Keresztúron és Tor-dán 50—50 tanuló részére czípóalapítványt tett, nem akarva sokszor rosszra csábító pénzt adni segélyképpen az ifjuság kezébe. Körülményeink miatt eddig nem járhattunk el intenciója szerint, de nemes idealismusból s okos előrelátásból folyó intézkedését nekünk is igyekeznünk kell mielőbb megvalósítani. — Ime, néhány vonásban Berde Mózsza küzdelmes, de gyönyörű pályája!

Példája mind nekünk tanároknak, mind a tanuló ifjuságnak lelkesítő példa!

A tanárságnak lelkesítő példa nevelő munkája közben, hogy ime, lehet hazaszerető és egyházukért idealisan lelkesülő férfiakat is nevelni! A tanuló ifjuságnak pedig szerény helyzetből magasba emelkedő pályája örök tanulság, hogy szorgalommal, kitartással és erős akarattal a legszegényebbeknek is módjában áll, hogy hazájának derék polgárává, egyházának hű és nagy fiává legyen!

Emlékezte legyen áldott, példája találjon követésre!

PÉTER LAJOS.

Tanárbeiktató ünnepélyt megnyitó beszéd.¹

Nagyérdemü közönség, kedves ifjuság!

Kollegiumunk családi ünnepet ül. Ma iktatjuk be Barabás Ábel, Kovács Kálmán és Kelemen Lajos rendes tanár urakat, a kiket ezáltal intézetünk családi kötelékébe véglegesen felvesszünk.

A család létalapja a szeretet. Intézetünk iránt érzett szeretet érlelte komoly elhatározássá önökben a vágyat, hogy kulturális családjuk törekvéseinek tényezőivé váljanak. A szeretet melegét kell a tanár uraknak is érezniök, midőn intézetünknel előzőleg teljesített hasznos és reményekre jogosító munkásságuk jutalmául főhatóságunk önöket e szép és fontos állásra méltóknak találta.

E frigy kötésénél kölcsönösen tisztába kell lenniük az iránt, hogy ez intézet, melynek gondozása jövőben önök munkásságának is tárgyát fogja képezni, vallásközönségünk legföltettebb kincse, feladatai megvalósításának egyik legnemesebb szerve. Feltékenyen és kiváló gondoskodással őrködik hírneve és kiválósága fölött. A feladat, melyet intézetünk és tanári kara megoldani hivatott, a kölcsönös őszhatás eredményeként jelentkezve, külsőleg csak abban az eredményben nyilvánulhat, mit a gondjaikra bizott ifjuság tudományos és erkölcsi kiképzésében elérni birnak.

Önöket, beiktatandó tanár urakat, a büszkeség érzetének kell eltöltenie, midőn egy oly tanári karba lépnek, mely a feladatok tudatával sikerrel tör nemes célja felé s máris eredményt mutathat fel abban az országos versenyben, melyben intézetünk két növendéke nyert kitüntetést. Mindnyájunknak örömeire szolgálna, ha ez nem a véletlen esélye, hanem egy czéltudatos, kitartó és minden ízében átgondolt munkásság logicus eredményeként jelentkeznék.

Önöknek élete java része ez intézet körében teljesítendő tevékenységben fog letelni, mely egyformán igényli a fiatal kor nemes ambíciójának magas szárnyalását, épp úgy, mint a férfikor kitartó,

¹ Mondatott a kolozsvári unitar. kollegiumban 1908 május 21-én.